

Kto je Boh? K niektorým Božím vlastnostiam v kontexte poznatkov súčasných prírodných vied

Miroslav Karaba, TF TU

Hľadanie, do ktorého sa zapájame vo vzťahu ku svetu, je v princípe dvojakého druhu. Prvé (aj keď mu nechýba existenciálna naliehavosť) je predovšetkým intelektuálne a je hľadaním inteligibility sveta. Toto hľadanie, zahŕňajúce otázky existencie v jej rozmanitých podobách, stimuluje druhé hľadanie – hľadanie osobného zmyslu ľudskej existencie vo všeobecnosti a osobitne nášho vlastného. Pohľad súčasnej vedy na vyvíjajúci sa vesmír, ktorý vytvoril osoby, spája tieto dva druhy hľadania do pevnejšieho zväzku než kedykoľvek predtým. Pýtame sa teda „aké je vysvetlenie a zmysel vesmíru, ktorý znútra seba vytvára entity druhu *homo sapiens*, ktoré pri poznávaní a poznávaní toho, že poznávajú, tvorivo hľadajú pravdu, reagujú na krásu a sami ju vytvárajú, usilujú sa byť dobré, majú morálne ciele a vytvárajú spoločenstvo a dokonca môžu týmto hodnotám odporovať?“¹ Ak pokračujeme vo vedeckom hľadaní až po jeho medze, nemôžeme sa vyhnúť takýmto otázkam a aj keď prekračujú kompetencie prírodných vied, predsa len si vyžadujú odpoveď. Hoci sa táto odpoveď ukazuje ako nesmierne ťažká, bolo by intelektuálne nezodpovedné si tieto otázky neklásť a nehľadať na ne odpovede. Odmietnuť to, znamená nerealizovať sa v plnosti a ponechať seba samých bez mapy (akokoľvek skicovitej), pomocou ktorej by sme riadili svoj život od narodenia až po smrť a aj skrze ňu.

V tomto príspevku sa snažím poukázať na prepojenie statických (božské bytie) a dynamických (božské stávanie sa) metafor. Aj keď oba tieto aspekty božskosti kvôli výkladu oddeľujem, vopred treba povedať, že sú do seba navzájom neoddeliteľne vpletené. Otázky Božej podstaty a jej atribútov boli v dlhej filozofickej tradícii už dôkladne prediskutované, ale náš pohľad je nový z hľadiska kontextu prírodovedných poznatkov, ktoré máme k dispozícii na začiatku 21. storočia. Moja argumentácia je postavená na dvoch základných východiskách:

1. Osobná povaha Boha, ktorá si vyžaduje nielen statické ale aj dynamické predikáty.
2. Naše poznanie, že skutočný priebeh rozvíjania skrytých potencialít sveta nie je determinovaný, ale obsahuje neredukovateľné nepredvídateľnosti.

Ad1) Na základe našich dnešných vedomostí o vesmíre môžeme vysloviť dobre zdôvodnený predpoklad, že vesmír prostredníctvom svojich inherentných procesov postupne vytvára časť svojich vlastných štruktúr. Za (doterajší) vrchol tohto procesu považujeme vytvorenie osoby, ktorá do vesmíru zavádza nový druh kauzality, a to osobné pôsobenie. To čo zvykneme označovať ako „antropický princíp“, teda jemné vyladenie parametrov a konštánt, ktoré umožňuje objavenie sa života a ľudí, zdôrazňuje hlbokú súvislosť medzi prítomnosťou života a nás samých na jednej strane a vnútornými vlastnosťami fyzikálneho vesmíru na druhej strane. Sama táto spojitosť však predstavuje problém a to kvôli jedinečným vlastnostiam osoby. Musíme si teda položiť otázku, čo je to za vesmír, ak môže vytvoriť také entity, akými sú osoby. Ak sa materiál sveta (pôvodný zhluk kvarkov, leptónov a fotónov)

¹ Porov. PEACOCKE, A.: *Teológia pre vedecký svet*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 111.

resp. jeho časť stal osobami, ľuďmi, ktorí majú vnútorný, sám seba si uvedomujúci život vo vzťahu k iným ľuďom, tak ako potom máme interpretovať kozmologický vývoj? Sama intímnosť nášho vzťahu k základným fyzikálnym vlastnostiam vesmíru spolu so zvláštnosťami osoby ukazuje na úzke prepojenie osobného a neosobného vo vesmíre.

Filozofické usudzovanie smerom k najlepšiemu vysvetleniu všetkého-čo-je, vedie k záveru, že postulát Boha Stvoriteľa a Udržiavateľa ako aktéra, zapríčiňujúceho všetko-čo-je, je personálnym vysvetlením, ktorým sa výskyt nejakého javu vysvetľuje v zmysle, že ho zapríčiňuje racionálny aktér, ktorý zámerne vykonáva nejaký čin. Napr. Swinburne má pod výrazom „Boh existuje“ na mysli, že „existuje osoba bez tela (t.j. duch), ktorá je večná, absolútne slobodná, všemocná, vševediaca, absolútne dobrá a je stvoriteľom všetkého.“² Swinburne tvrdí, že teista zastáva názor, že Boh má tieto vlastnosti nevyhnutne v tom zmysle, že mať tieto vlastnosti je podstatné pre to, aby bol tým druhom bytia, ktorým Boh je. Je však nevyhnutné aj to, že „Boh existuje“? To je už iná otázka, na ktorú Swinburne odpovedá tak, že „Božia podstata je večnou podstatou; že jestvuje bytosť, ktorá je podstatne osobným základom bytia.“³ Swinburnov argument v prospech teizmu som nepoužil ako príklad preto, že by som súhlasil so všetkými jeho nuansami ale preto, že podľa mňa reprezentuje stanovisko mnohých kresťanských teistov a bude nám slúžiť ako základ pre ďalšiu argumentáciu..

Môžeme tak teda argumentovať, že najlepšie vysvetlenie všetkého-čo-je musí byť nad poriadkom stvorených vecí a mimo neho. Toto *X* musí transcendovať osobné a to tak aby *X* mohlo byť základom špecifického spôsobu aktuálneho bytia, ktorý nazývame osobným a rovnako aj neosobného bytia s ktorým máme skúsenosť. Pretože osobné je najvyššou kategóriou entity, ktorú vieme pomenovať v poriadku stvoreného bytia, a pretože Boh je menom, ktoré dávame tomuto *X*, máme rozumný dôvod tvrdiť, že Boh je prinajmenšom osobný alebo ešte lepšie nad-osobný. Prisudzovať preto osobné vlastnosti Bohu sa javí ako menej zavádzajúce a vhodnejšie ako prisudzovať mu čisto neosobné vlastnosti. Na druhej strane uznávam, že tieto predikáty úplne nevystihujú bytie, ktorého sa týkajú, čiže Boha.

Ad 2) Vedecké pozorovanie jestvujúcej reality odhaľuje obrovskú rozmanitosť jej štruktúr a prvkov, zároveň však ukazuje aj na jednotu jej konštituentov. Energia vygenerovaná v big bangu vytvorila postupne hierarchiu jednotlivých úrovní reality od častíc, atómov, molekúl a makromolekúl, cez vnútrobunkové orgány, bunky, mnohobunkové organizmy, až po populácie živých organizmov, ekosystémy a biosféru. Takto vznikajúce úrovne sú utvárané na základe mimoriadne komplexnej tendencie hmoty smerom ku vzrastajúcej interkonektivite a organizovanosti holistických systémov.⁴ Výskum disipatívnych systémov⁵ ukázal, že prepojené systémy reakcií, ktoré zahŕňajú spätnú väzbu, môžu úplne v súlade s termodynamikou (a teda aj druhým termodynamickým zákonom) podstúpiť prechod k organizovanejším a zložitejším formám za predpokladu, že sú tieto systémy otvorené, nelineárne a vzdialené od rovnovážneho stavu. Všetky tieto podmienky zrejme spĺňalo veľa systémov chemických reakcií prebiehajúcich na Zemi počas prvej miliardy rokov jej existencie.

² SWINBURNE, R.: *The Existence of God*. Oxford : Oxford University Press, 2004, s. 7.

³ Porov. SWINBURNE, R.: *The Existence of God*, s. 105-106.

⁴ Porov. PEACOCKE, A.: *Teológia pre vedecký vek*, s. 52–58.

⁵ Disipatívny systém je termodynamicky otvorený systém, ktorý vzniká a udržuje sa na základe výmeny energie s okolitým svetom a nachádza sa mimo (často extrémne ďaleko) od rovnovážneho stavu.

Súčasná prírodoveda nám predkladá obraz sveta, ktorý je vo svojej podstate procesom rozvíjania skrytých potencialít, ktorý neprebíha po vopred predurčenej dráhe, pretože v aktuálnych systémoch a procesoch sveta existujú neredukovateľné nepredvídateľnosti. Mám na mysli najmä systémy a udalosti na úrovni Heisenbergovho princípu neurčitosti a v rámci nelineárnych dynamických systémov. Epistemologický aj ontologický aspekt neurčitosti sa prejavujú aj na makroskopickej úrovni. Ich účinky môžu mať dvojnásobný efekt, ktorý sa prejavuje obmedzeniami kladenými na výsledky procesu a zároveň v zapríčinení nových a neočakávaných následkov. Teda aj náhodnosť aj nutnosť sú potrebné na to, aby sa objavila samoorganizácia systémov.⁶ Ak by sa totiž vo vesmíre uplatňovali iba striktné zákony, potom by sa mohli iba prvotne dané vzory a modely opakovať do nekonečna, ale nič skutočne nové by sa nemohlo objaviť. Na druhej strane, ak by mala náhodnosť úplnú slobodu, nejstvovala by nijaká stabilita foriem, modelov a usporiadaní. Dynamická stabilita náhodnosti a nutnosti však zabezpečuje existenciu na pôvodné vzory a modely bohatého a aj napriek tomu kreatívneho vesmíru.⁷

Z našich doterajších úvah vyplýva otázka: Ako súčasné poznanie sveta v ktorom žijeme, vplýva na naše chápanie toho, kým Boh je? V prvom rade je zrejmé, že model Boha, rozpracovaný najmä v stredoveku, v ktorom došlo ku spojeniu biblických a aristotelovských koncepcií (najmä v diele Tomáša Akvinského) sa v mnohých aspektoch ukázal ako neudržateľný.⁸ Je to model, v ktorom je Boh primárne chápaný ako kráľ a vládca, a to najmä v súvislosti s učením o Božej všemohúcnosti a vševedúcnosti. Dominantným v katolíckej teológii sa tak stal model absolútneho vládcu, panujúceho nad svojim kráľovstvom. Podobné chápania Boha prevládalo aj v období reformácie a prejavilo sa napr. v Kalvínovom zdôrazňovaní Božej zvrchovanosti a predestinácie. Boh svojou prozreteľnou múdrosťou riadi celý svet a všetky procesy sú absolútne podriadené Božej vôli a moci. Božie zásahy do fungovania sveta majú povahu zázrakov a sú bezprostrednými príčinami udalostí. Toto pôsobenie je pokladané za striktné jednosmerný vzťah. Boh teda pôsobí na svet, ale svet nemôže pôsobiť na Boha, ktorý je večný a nemenný. Popri pôsobení druhotných prirodzených príčin je tu prvotné pôsobenie Boha na svet. Okrem toho možno povedať, že povaha Boha je v tejto koncepcii zbavená akejkol'vek časovosti, čo vedie k extrémne statickému obrazu Boha, ktorý je vo svojom bytí absolútne sebestačný, nič od sveta nemôže dostať a riadi každý detail svetového diania. Avšak takýto obraz akoby protirečil dynamickému Bohu Biblie, dôverne angažovanému v dejinách Izraela, s veľkým záujmom reagujúcemu na meniacu sa historickú situáciu. Okrem tohto transcendentného rozmeru Boha sa totiž objavuje aj motív Božej imanencie, t. j. prítomnosti Boha najmä v udalosti vtelenia, vo sviatostiach, v živote Cirkvi, ale do istej miery aj v prírode. Božia vláda nikdy nie je vykreslená ako čistá moc, ale ako moc lásky. Vychádzajúc zo stavu nášho dnešného poznania musíme teda zobrať na vedomie:

⁶ Porov. PEACOCKE, A.: *Creation and the World of Science*. Oxford; New York : Oxford University Press, 2004, s. 103–104.

⁷ Emeritný profesor na Pensylvánskej univerzite Rustum Roy nazval svoju prvú prednášku v rámci hibernovských prednášok v roku 1979 v Londýne „Život s Bohom, ktorý hrá kocky“. Porov. ROY, R.: *Experimenting with Truth : The Fusion of Religion with Technology Needed for Humanity's Survival*. Oxford; New York : Pergamon Press, 1981, s. 188.

⁸ Vládcovský model Boha ako Kráľa bol však systematicky rozvinutý v židovskej tradícii, kde je Boh zobrazený ako Pán a kráľ celého vesmíru.

- i) Nový pohľad na Boha Stvoriteľa ako konajúceho prostredníctvom náhody pôsobiacej v rámci obmedzení zákona, teda Bohom daných vlastností a tendencií prírodného sveta.
- ii) Obnovený dôraz na Božiu imanenciu v procesoch tvorivého a tvoriaceho sveta.
- iii) Pochopenie a prijatie neredukovateľnej nepredpovedateľnosti, určitej skupiny javov, odohrávajúcich sa vo svete.

Tieto úvahy nás vedú k novým modelom Boha a Božieho konania, pričom zdôrazňujú, že pri stvorení prejavovaná racionalita je racionalitou, ktorá preskúmava nové možnosti a realizuje ich prostredníctvom spojenia „náhody“ a „zákona“. Práve reflexie o úlohe „náhody“ pri stvorení nás privádzajú ku kenotickému modelu Boha. Modely založené na ideí sebaobmedzenia Boha vychádzajú z kritiky tradičného chápania Božej všemohúcnosti. W. H. Vanstone tvrdí, že pravá láska sa vždy spája so zraniteľnosťou. Naopak, nepravá láska, ktorá sa prejavuje úsilím o nadvládu, je v istom zmysle majetnícka. Pravá láska je bez záruk a prináša riziko odmietnutia. Vyžaduje si skôr zaangažovanosť ako odstup a v dôsledku toho sa stáva zraniteľnou. Takéto črty nachádzame u Boha, ktorého opisuje Biblia. Je to Boh, ktorý sa angažuje vo svete, je ním do určitej miery ovplyvňovaný – teší sa z jeho krásy, smúti nad jeho tragickými stránkami. Podľa Vanstona neexistuje nijaký vopred určený plán alebo program, jediné, čo jestvuje, je vízia. Vanstone rozvíja motív sebaobmedzenia Boha – *kenosis*. V akte vtelenia Boh ponechal bokom všemohúcnosť a „vzal si prirodzenosť sluhu [...] stal sa poslušným až na smrť, až na smrť na kríži“ (Flp 2,7-8). Podľa Vanstona sa v živote a smrti Ježiša zjavuje Boh lásky účastný na utrpení sveta.⁹ Aj v prácach Nancey Murphyovej a Georga Ellisa nájdeme koncept, ktorí zdôrazňujú Božie očakávanie našej odpovede, avšak vždy ponecháva priestor pre slobodu človeka a nevynucuje si našu poslušnosť. Boh rešpektuje integritu stvoreného poriadku a nezasahuje doň násilne. Murphyová a Ellis poukazujú na fakt, že samotný proces evolúcie nie je rýchlym a jednoduchým procesom. „Aj tento proces nevyhnutne odráža nenásilnú, vytrvalú lásku, ktorá má schopnosť presvedčiť, ktorá pôsobí od jeho začiatku a bude pôsobiť až do jeho konca a ktorá zahŕňa všetky Bohom stvorené veci, od tej najnepatrnejšej až po tú najveľkolepejšiu. Tak ako hriech je nevyhnutným vedľajším produktom stvorenia slobodných rozumných ľudských bytostí, aj utrpenie a chaos sú nevyhnutnými vedľajšími produktmi nenásilného procesu stvorenia, ktorý smeruje ku vzniku slobodných a rozumných bytostí.“¹⁰

Kenotický model teda predpokladá, že Boh pri stvorení uložil sám sebe obmedzenia a na dosiahnutie svojich zámerov umožnil aby bola modifikovaná jeho inherentná všemohúcnosť a vševedúcnosť práve tou otvorenosťou konca, ktorú prepožičal stvoreniu. Táto otvorenosť a nepredpovedateľnosť procesov sa zvyšuje so zložitosťou organizácie entít a štruktúr a najnápadnejšie sa prejavuje pri ľudskej skúsenosti slobody. Keď teda pripisujeme Bohu „obmedzenosť vlastnou podstatou“ vzhľadom na jeho všemohúcnosť, chceme tým naznačiť, že Boh vytvoril svet tak, že existujú isté oblasti, nad ktorými podľa vlastného rozhodnutia nemá moc. Ak by sa nám táto myšlienka zdala príliš „heretickou“, spomeňme si len na teológmi všeobecne uznávanú oblasť ľudskej slobodnej vôle, ktorú Boh bez výnimky

⁹ Porov. VANSTONE, W. H.: *Love's Endeavor, Love's Expense*. London : Dartmon Longman & Todd, 1977.

¹⁰ MURPHY, N., ELLIS, G.: *On the Moral Nature of the Universe : Theology, Cosmology, and Ethics*. Minneapolis : Fortress Press, 1996, s. 247.

rešpektuje. Podobne keď pripisujeme Bohu „obmedzenosť vlastnou podstatou“ vzhľadom na jeho vševědúcnosť, chceme tým vyjadriť, že Boh pravdepodobne stvoril svet tak, že v ňom existujú určité systémy, ktorých budúce stavy nepozná ani On sám, pretože boli vytvorené ako principiálne nepoznatelné (napr. úroveň Heisenbergovho princípu neurčitosti, nelineárne systémy na makroskopickú úroveň). Nepredpovedateľnosť je vlastná charakteru týchto systémov, to znamená že v prípade Heisenbergovej neurčitosti neexistujú žiadne skryté premenné a v prípade nelineárnych systémov nielen že nemusia existovať uzavreté riešenia, ale Heisenbergov princíp neurčitosti určuje hranicu presnosti s akou možno poznať určujúce počiatkové podmienky. Táto nepredpovedateľnosť a inherentná neurčitnosť nie je logicky nevyhnutná ale kontingentná – Boh tak chcel stvoriť svet.

Práve prítomnosť zla a utrpenia, ktoré sú v tradičnej koncepcii Božej všemohúcnosti také problematické, bude pochopiteľnejšia, ak pripustíme, že Boh vo svojej moci obmedzuje sám seba. Bolesť, plytvanie a smrť sú nevyhnutnými sprievodnými znakmi procesu evolúcie, vďaka ktorej sa vyvinuli slobodné, morálne konajúce subjekty. Podľa Barboura takýto kenotický model lepšie korešponduje s biblickým posolstvom kríža i s vedeckým výkladom dejín evolúcie.¹¹ Veľmi podobný tomuto prístupu je model rozvíjaný v anglikánskom prostredí, ktorý akcentuje rodičovský rozmer Boha. V procese rastu, výchovy a dospievania dieťaťa mu jeho rodičia skôr vstúpajú určité presvedčenia a morálne štandardy, ako by primárne pôsobili cez donucovanie. Hoci pôsobenie rodičov môže byť nenápadné a veľmi mierne, ich motiváciou je dosiahnutie určitých cieľov. A podobný typ pôsobenia nachádzame aj v Biblii, keď JHWH tvárou v tvár rebelujúcemu Izraelu trpezlivo opakuje svoju ponuku a neopúšťa svoj ľud. Boh je milujúcim otcom, ktorý trpí, keď jeho deti neodpovedajú na jeho ponuku.¹²

Tento ak sebaobmedzenia v prospech dobra a dokonca existencie inej bytosti, možno primerane označiť za akt lásky, ktorý je v zhode s definitívnou podstatou Boha ako Lásky a teda vlastne za jej príklad. Analogicky tu môžeme použiť príklad z ľudského života, v ktorom sa láska vrcholne prejavuje v sebaobmedzujúcom a sebaobetujúcom konaní v prospech dobra a existencie druhého. Označenie Boha ako Lásky je však špecifický kresťanský pohľad, ktorý by sme bez Božieho zjavenia v osobe a živote Ježiša Krista nemali. Boh sa tak ale v určitom zmysle stáva zraniteľným a vystavuje riziku svoje konečné záujmy tým, že do stvoreného sveta vložil nejednoznačnosť, možnosť otvoreného konca a ľudskú slobodu. Prečo Boh podstupuje toto riziko? Zdá sa, že preto, že toto je jediný spôsob ako vytvoriť inteligentné, citlivé, slobodné bytosti, uvedomujúce si vlastné Ja, ktoré môžu vstúpiť do osobného vzťahu s Bohom. Biologická evolúcia sa rozvetvuje mnohými smermi ale tu na Zemi zatiaľ iba v jednom prípade viedla k bytostiam, vyznačujúcim sa tým, že poznajú svet (dokonca aj svoj evolučný pôvod), bytostiam ktoré vedia, že vedia; môžu nadväzovať vzťahy ako osoby a môžu konať slobodne, úmyselne a cielene. Ak Boh zamýšľal existenciu takýchto bytostí, tak musíme pripustiť, že uvažoval aj o prostriedkoch, ktorými tento cieľ dosiahne. Boží zámer treba považovať za prvoradý, pretože zahrňa ako svoj dôsledok aj prvok rizika pre svoje zámery, čím sa sám stáva zraniteľným, tak ako to iba teraz začíname chápať. Idea, že Boh nesie riziko pri stvorení je implicitne prítomná v príbehoch Starého zákona. Naše súčasné

¹¹ Porov. BARBOUR, I.: *Keď sa veda stretne s náboženstvom*, s. 210–213.

¹² Porov. BARBOUR, I. G.: *Religion and Science*, s. 316.

poznanie materiálneho sveta, jeho evolúcie a evolúcie života nám však umožňujú uviesť túto ideu do širších a snáď aj hlbších súvislostí. Možnosť vytvorenia slobodnej bytosti musela byť začlenená ako potenciálny výsledok procesov prebiehajúcich vo vesmíre, aby tak mohli byť znázornené pravda, krása a dobro, čiže hodnoty v stvorenom poriadku.

Ak je ale Boh imanentne prítomný aj v prírodných procesoch, a to najmä v tých, pri ktorých sa generuje život a neskôr dokonca vedomie, tak z toho možno usudzovať, že Boh má účasť na utrpení, ktoré tieto procesy sprevádzajú. Môže ale Boh naozaj trpieť? Aj keď pohľad na ukrižovaného Krista jasne dokazuje, že môže, až teológia ostatných desaťročí výraznejšie rozvinula tento motív. Postupne narastal súhlas s ideou, že je možné „hovoriť konzistentne o Bohu, ktorý nesmierne trpí a napriek tomu je stále Bohom.“¹³ K tomuto posunu v teologických stanoviskách došlo najmä v súvislosti s nových zhodnotením zmyslu lásky, problému ľudského utrpenia a štruktúry sveta. Veľkosť a rozsah Božej milujúcej zraniteľnosti začína byť úplne zrejmá až s nástupom *homo sapiens* na scénu. Ľudia totiž môžu byť nielen najvyšším naplnením Stvoriteľových zámerov, ale prostredníctvom svojej slobody sú aj tou súčasťou stvoreného poriadku, ktorá je najviac schopná narúšať Božiu vôľu a zámer. Iba človek môže klesnúť do takého úpadku, že bude popierať hodnoty, ktoré nie sú prístupné nijakej inej bytosti tu na Zemi. Na druhej strane je iba človek schopný prežívať jedinečnú mieru bolesti, utrpenia a straty, ktorou je smrť. S príchod sebavedomej bytosti sa stala možnou slobodná tvorba hodnôt – pravdy, krásy a dobra, ale aj ich zámerné a svojvoľné odmietnutie. Iba ľudstvo je schopné odcudziť sa zdroju svojho vlastného bytia.

Aký je dôsledok predložených modelov Boha a akým spôsobom ich môžeme dať do súladu s „tradičnou“ teológiou?

1. V prvom rade nám umožňujú reagovať na súčasné prírodovedné poznanie a evolučné chápanie prírody ako dynamického procesu vznikania, neustálej zmeny a vývoja, ktorý má časovú povahu. Vesmír ako celok nie je zavŕšený a stále sa vyvíja. Rozhodujúcu úlohu v ňom zohráva tvorivý proces nazývaný evolúcia, ktorej výsledky nie sme schopní predpovedať. Celá táto skutočnosť je mnohvrstvovým systémom, v ktorom sa zložitejšie vrstvy vyvíjajú z jednoduchších vrstiev. Ak úlohou Boha bolo tento proces vyvolať, a nie deterministicky riadiť, môžeme pochopiť, prečo musel byť taký zdĺhavý a pomalý.

2. V rámci vládcovského modelu je náhoda pokladaná za ohrozenie Božieho riadenia vo všeobecnosti. V skutočnosti musí byť všetko Bohom determinované a ak sa nám niečo javí ako náhoda, tak je to iba následok našej neschopnosti detailne poznať mechanizmy procesov. V predstavenom modele má však svoje nezastupiteľné miesto aj neurčitosť. V prírode vládne tak poriadok, ako aj otvorenosť. Božie zámery a ciele sa nemenia, ale Boh ich prispôbuje „reakciám“ sveta, ktoré sú aj pre neho nepredvídateľné.

3. Predstavený model odmieta koncepciu predestinácie v prospech obrazu Boha, ktorý nás chce presvedčiť. Takýto Boh dosahuje výsledky svojho pôsobenia vo svete vždy podľa reakcie ostatných entít. Veľký dôraz sa tu kladie na zodpovednosť, ktorá znamená kreatívnu prácu pri realizácii Božích zámerov a zároveň uvedomovanie si vlastných nedokonalostí a obmedzení, ktoré vyplývajú napr. zo zdedených biologických a sociálnych štruktúr. Žijeme teda vo vesmíre, ktorého vývoj nie je zavŕšený, a podieľame sa na pokračujúcom Božom pôsobení.

¹³ FIDDES, P. S.: *The Creative Suffering of God*. Oxford : Clarendon Press, 1988, s. 3.

4. Hriech možno chápať ako dôsledok ľudskej slobody. Utrpenie a bolesť však predstavený model nechápe ako trest za hriech. Schopnosť pociťovať bolesť je nevyhnutným sprievodným znakom rozširujúceho sa vedomia a hlbšej skúsenosti. Vo vyvíjajúcom sa svete sú boj, smrť a navzájom nezlučiteľné ciele neoddeliteľnou súčasťou poznávania vyšších hodnôt.

6. Až súčasná úroveň poznania prírody a vesmíru nám umožňuje širšie a aj hlbšie rozvinúť ideu načrtnutú už v Starom Zákone, že Boh nesie pri stvorení riziko. Toto riziko robí Boha zraniteľným vo vyššie zmienenom zmysle.

5. Na rozdiel od vládcovského modelu, ktorý Bohu pripisuje najmä mužské atribúty (moc, racionalita, nezávislosť), mu môžeme pripísať aj atribúty spájané v našej kultúre najmä so ženskosťou (starostlivosť, citlivosť, vnímavosť). Vytvára sa tak obraz Boha, ktorý je plný empatie, ktorý vychováva, a ktorý spolupracuje. V tomto modeli nejde o stratu moci, pretože Boh neuplatňuje ten typ moci, v ktorom jeden vždy získava a druhý stráca. Boh deleguje svoju moc stvoreniam a z takejto moci môžu získať obe strany.¹⁴

¹⁴ Porov. BARBOUR, I.: *Keď sa veda stretne s náboženstvom*, s. 222–224.